

Dva stoljeća razvoja hrvatskog gospodarstva (1820.-2005.)

PRIKAZ KNJIGE

Vladimir Stipetić
Zagreb: HAZU, 2012, 513 str.

Akademik Vladimir Stipetić objavio je svoju dugo najavljivanu knjigu o dvama stoljećima hrvatske ekonomske povijesti. S obzirom na to da se u Hrvatskoj objavi vrlo skroman broj radova iz ekonomske povijesti (čini se da je posve nestalo zanimanje za takva istraživanja) to je izuzetan događaj. Mene je posebno veselio izlazak knjige jer sam znao nešto o temama koje se u njoj obrađuju pa sam sa zanimanjem htio pročitati što o njima piše tako iskusni istraživač kao što je akademik Stipetić.

Nažalost, knjiga nije ispunila moja očekivanja. Prvo, tehnički i grafički je vrlo šlampava (istovrsni izvori se na različitim mjestima različito navode, neke tablice nemaju izvora, neki izvori u bilješkama nisu u popisu literature itd.). Drugo, knjiga vapi za urednikom koji bi je uz neophodne uredničke zahvate bez gubitka sadržaja mogao skratiti barem za trećinu i koji bi osigurao konzistentnost (ima ponavljanja i kontradikciju). Treće, neki važni teorijski (endogeni rast) i empirijski (regresijske jednadžbe rasta) rezultati i doprinosi istraživanju dugog roka koji su danas *de rigueur* nisu ni spomenuti, a kamoli korišteni. Četvrto, i najvažnije, ključni računi nisu uvjerljivo objašnjeni pa su od ograničene koristi u dalnjim istraživanjima koja bi se nastavljala na Stipetićevo te bacaju sjenu na velike zaključke. Peto, autor se nije osvrnuo na neke teme kojima je bilo mjesto u ovakvoj knjizi i koje mi se čine važnima te u vezi kojih me naročito zanimala Stipetićeva ocjena, tim više što su to teme koje je ranije njavio, da bi onda odustao od njihove temeljite obrade (recimo, širenje triju industrijskih revolucija

na Hrvatsku, konvergencija i relativni rast Hrvatske itd.). Unatoč svemu tomu knjigu treba pročitati jer ima jako mnogo zanimljivih detalja, bogata je idejama, poučna je u pogledu dometa korištenja deskriptivne statistike i ima vrlo iscrpan popis korištene literature koji će svakom istraživaču ili čitatelju zainteresiranim za ekonomsku povijest biti nezamjenjiv početak rada (mada i tu čudi kako nekih važnih referenci nema, osobito za novije razdoblje transformacije). Sve u svemu, nakon čitanja knjige stječe se dojam da je „čaša više nego polupuna”.

Svoja dva stoljeća Stipetić počinje 1820., a završava 2005. (početak je jasan, prvi postnapoleonski ciklus, ali zadnja godina ničim nije opravdana) i dijeli ih „... na „faze” gospodarskog razvoja Europe i svijeta kako ih je predložio Angus Maddison” (str. 91). U tim dvama stoljećima prepoznaje dva velika razdoblja. Prvo traje od 1820. do 1913. i njemu posvećuje drugi dio knjige. To prvo razdoblje dalje dijeli na dva podrazdoblja: od 1820. do 1870. i od 1870. do 1913. Drugo razdoblje traje od 1913. do 2005. i njime se bavi u trećem dijelu knjige. Njega Maddison i Stipetić dijele na tri podrazdoblja: od 1913. do 1950., od 1950. do 1973. i od 1973. do 2005. U knjizi se Stipetić bavi i gospodarskim rastom koji prethodi tim dvama stoljećima pa se tako u četvrtom dijelu bavi razdobljem od 1500. do 1820. Na kraju u petom dijelu knjige nudi sintezu cijelog razdoblja koje je izabrao. Osim toga, knjiga ima uvod te prvi dio koji je metodološke naravi, statistike i slike su prikazane u šestom dijelu, a iscrpan popis literature nalazi se na kraju knjige.

U radu Angusa Maddisona, koji se bavi svjetskim gospodarstvom, podjela na spomenuta razdoblja dobro funkcioniра (perkoliranje prve industrijske revolucije, druga industrijska revolucija i njeno širenje, doba stagnacije, ratova i kriza, zlatno doba europskog rasta i doba stagnacije). No kada akademik Stipetić primjenjuje Maddisonovu podjelu na hrvatski rast, ta podjela više ne funkcioniра dobro. Uz opravdanu zamjerku cjepljanja, mislim da bi ta podjela bolje funkcionirala kada bi se razdoblje drugog kapitalizma i novih integracija (dakle razdoblje nakon 1990.) izdvojilo u posebno razdoblje ili barem u posebna podrazdoblja. Time bi se istakla ne samo kriza socijalizma i kraj Hobsbawmovog kratkog 20. stoljeća nego i

nastanak novog razdoblja. Samostalnost i početak transformacije i kasnije nove integracije jesu za Hrvatsku točke povijesnog diskontinuiteta. Možda bi Maddisonova podjela imala više smisla za Hrvatsku da se Stipetić bavio hrvatskim rastom u međunarodnim okvirima, no on to radi tek u tragovima i to mu je samo sporedna tema jer se gotovo potpuno usredotočuje na lokalne događaje.

Zato ništa bitno nećemo saznati o odnosima Hrvatske i svijeta, odnosno o širenju triju industrijskih revolucija iz tog razdoblja na hrvatske krajeve (o prvoj se samo kratko spominje širenje parnih strojeva, str. 146 *passim*), o konvergenciji i zašto je izostala, o odnosima hrvatskih ciklusa i svjetskih kriza, posebnostima, ali i sličnostima stagnacija ili transformacije u širim okvirima, o prvoj i drugoj globalizaciji itd. Mene bi osobito zanimala razmišljanja akademika Stipetića o tome kako se u Hrvatskoj javlja Gerschenkronova prednost zaostalosti ili Schumpeterova promjena tehnološke matrice (obje spominje u teorijskom pregledu, ali obje u analitičkom dijelu nestaju). Nešto skromno o globalizaciji (bez razlikovanja prve i druge) Stipetić piše samo u petom dijelu knjige gdje nudi sintezu promatranog razdoblja.

U obranu Stipetića treba priznati da periodizacija nije njegov glavni cilj. „Istraživanje koje provodim u ovoj knjizi ima... svrhu osigurati za Hrvatsku dugoročnu seriju BDP-a, što će omogućiti mjerjenje učinkovitosti pojedinih mjera u nas“ (str. 40) koje je potrebno „...ako želimo znanstveno zasnovati strategiju gospodarskog razvoja“ (str. 39). To je ogromni zadatak i kad bi bio uspješno obavljen, stvorio bi okvir i preduvjete za kasnije ozbiljno bavljenje detaljima. Stipetić je svjestan veličine zadatka i čitatelju to objašnjava na nekoliko mjesta. Detaljnije objašnjava implikacije svog cilja u prvom dijelu gdje ujedno donosi vrlo koristan prikaz metodoloških problema (najbolji takav prikaz koji je iznio neki hrvatski autor), no toj se temi vraća više puta, u raznim dijelovima knjige.

Rezultate tog računa BDP-a Stipetić objavljuje u nizu tablica, po jedna za svako podrazdoblje. To su središnje tablice knjige u kojima iznosi podatke

o stanovništvu te svoj račun BDP-a Hrvatske u apsolutnom iznosu u usporedivim jedinicama i po stanovniku, ali, zanimljivo, ne daje na jednom mjestu cijelu seriju. Tablice izgledaju impresivno i potpuno (nema jedino podataka za dva svjetska rata).

No velik problem s tim tablicama jest da nedostaje najvažniji dio, odnosno objašnjenje kako su brojevi izračunati. Nitko, dakle, ne može kod kuće ili u uredu rekonstruirati i ponoviti Stipetićev račun iz ovog rada (ili, što se toga tiče, račun njegovih ranije objavljenih rezultata sličnog računanja). Traži se od čitatelja da naslijepo vjeruje i prihvati rezultate računanja akademika Stipetića. Ja to ne mogu i zato ne preporučujem nikome korištenje Stipetićevih procjena BDP-a za razdoblje 1820.-1995. Nadam se da će Stipetić u nekom budućem radu ponuditi svoj način računanja jer kada bi to napravio, mogao bi postati autor najvažnije serije BDP-a Hrvatske koju imamo. Druge dvije dugoročne serije BDP-a kojima raspolažemo su također neupotrebljive za ozbiljno istraživanje: ona Vinskog (1978) (koju spominje Stipetić i piše o njenim nedostacima) pati od iste greške neobjašnjениh računa, a ona Družića i Tice (2002) (koju ne spominje Stipetić mada koristi zbornik u kojem je objavljena) neupotrebljiva je iz više razloga.

Umjesto objašnjenja računa Stipetić nudi izjave. Što se prvog razdoblja od 1820. do 1914. tiče, Stipetić nudi dvije tablice. Tablica II-23 (str. 149) daje podatke desetljeća (nema godišnjih) za razdoblje 1820.-1870. Autor navodi: „... bili smo prisiljeni koristiti relativne odnose BDP-a po aktivnom stanovniku, kakvi su utvrđeni u drugim zemljama... na osnovu toga izračunali smo visinu bruto društvenog proizvoda za Hrvatsku u desetogodišnjim razdobljima...” (str. 149), međutim, kako je to radio nam ne kaže, nema o tome niti traga. Tablica II-64 (str. 215) daje godišnje podatke za razdoblje 1870.-1914., a „... oslanja se... na Maddisonove... procjene za Jugoslaviju i njegov račun snage nacionalne valute. Razliku visine BDP-a po stanovniku Jugoslavije i Hrvatske procijenio je autor, na temelju podataka o proizvodnji po stanovniku poljoprivrede, profesionalne strukture stanovništva i drugih podataka...” (str. 214), ali ne kaže kojih i kako niti daje veličinu poljoprivredne proizvodnje. Drugo razdoblje nudi rezultate računa

za tri prepoznata podrazdoblja. Za prvo podrazdoblje dani su godišnji podaci od 1910. do 1950. u tablici III-48 (str. 295). Što se računanja tiče, navodi se samo: „konačni rezultat tih dugotrajnih postupaka dan je u tablici... [ovi se rezultati razlikuju od ranijih]... Potpunije analize činjenica, novi podaci do kojih sam dolazio, omogućili su mi preciznije određivanje godišnjih podataka“ (str. 296). Koji su to novi podaci i kako je analiza potpunija nije objašnjeno. To svakako nije uvjerljivo objašnjenje koje generira upotrebljive podatke. Podatke za podrazdoblje od 1950. do 1973. autor daje u tablici III-68 (str. 323) o kojoj saznajemo: „sumirajući sve navedene čimbenike, dajući svakome od njih ponder u ukupnom računu došli smo do... mase BDP-a...“ (str. 322), ali se opet ne može reproducirati račun niti su navedeni ponderi. Rezultati računa trećeg podrazdoblja od 1973. do 2005. dani su u tablici III-94 (str. 356) koja daje „... rezultate tih složenih računa“ (str. 355), ali se ne kaže kakvih i kako su provedeni. Jedino mjesto gdje autor donekle primjereno opisuje svoj račun je kod računanja međuratne zaposlenosti (str. 291). Da bi knjiga bila potpuna, akademik Stipetić svakako je trebao (i morao) objasniti svoje računanje u ovom radu jer uz 450 stranica koliko ima knjiga bilo bi mjesta za još pedesetak napisanih s ciljem da njegovi brojevi postanu uvjerljivi i upotrebljivi (mogu samo zamisliti s kojim žarom bi se kliometričari bacili na vremensku seriju od 185 godina; ovako se nadam da ih prividna potpunost neće zaslijepiti te da će vidjeti propuste i nastaviti strpljivo čekati svoju osnovnu vremensku seriju).

Spomenuto je da se Stipetić ne bavi hrvatskim rastom u međunarodnim okvirima. Iznimka su povremene usporedbe Stipetićevih procjena stopa rasta i razina BDP-a za Hrvatsku i Maddisonovih procjena za ostatak svijeta (Stipetić je jako impresioniran radom Maddisona te iscrpno prepričava i koristi mnoge njegove podatke u svojoj knjizi). Te usporedbe ne pojavljuju se samo na jednom mjestu, već na brojnim mjestima u knjizi, a u središtu su pažnje zadnjeg, petog dijela knjige koji je naslovljen „Sinteza makroekonomske povijesti Hrvatske 1820.-2005.“

Stipetić u petom dijelu knjige gdje nudi sintezu hrvatskog rasta kroz dva stoljeća (i svojeg istraživanja) počinje s globalizacijom za koju smatra da

povećava nejednakosti. Koristeći Maddisonove podatke i sužavajući razdoblje na 1870.-2005., autor ovdje analizira promjene rangova 20 gospodarstava te promatra tko se na toj ljestvici penja, a tko spuštao (str. 436). Slijedi razmatranje značaja Europe i autor brojkama (opet Maddisonovim) pokazuje „... padajuće značenje naše Europe s kojom Hrvatska dijeli i uspone i nazatke“ (str. 438), ali dok se „.... blagostanje Zapadne Europe stalno izdiže iznad svjetskog prosjeka... Istočna Europa uglavnom oscilira oko [njega]“ (str. 441), a za takav razvoj događaja Stipetić je kriva globalizacija. U sljedećem koraku Stipetić se bavi Hrvatskom i srednjoeuropskim zemljama u razdoblju 1870.-2005. (gdje za Hrvatsku koristi svoje podatke, a ostale preuzima od Maddisona) i, zanimljivo, u Srednju Europu uključuje uz uobičajene zemlje i Švicarsku, ali ne Njemačku. Njihov rast prati od 1870. Po najavama i namjeri rada ovo bi trebao biti središnji dio, no svodi se u petom odjeljku petog dijela na pet stranica (izuzmu li se tablice ostaju skromne tri stranice). Kada stvari postanu zanimljive i kada čitatelj misli da će saznati uzroke hrvatskog sustavnog zaostajanja, akademik Stipetić odustaje od daljnje analize i na brzinu zaključuje da je za zaostajanje bivših socijalističkih zemalja Srednje Europe krivo njihovo „... prihvatanje socijalističkog sustava... i da će trebati u idućim desetljećima osigurati visoke stope rasta da bi sustigne one izmakle naprijed“ (str. 448).

Zašto je čaša ipak više nego polupuna? Čak i ako kao ja ne volite temeljiti zaključke na podacima koje ne možete provjeriti i radije biste čitali Maddisonov izvornik, vrijedi čitati ovu knjigu. Ukoliko netko želi istraživati bilo koji vid ekonomskе povijesti 19. i 20. stoljeća, popis literature bit će odličan početak i osnova od koje se može krenuti. Za nekoga tko želi računati BDP metodološki će dijelovi biti neizostavna referenca u kojoj može naći osnovne probleme mjerenja i uspoređivanja. No knjiga je osobito zanimljiva iz još nekoliko razloga. Stipetić je veliki meštar deskriptivne statistike (postotka, prosjeka i stope rasta, odnosno onoga što možemo ubrojiti u *elevator economics*) i mladi istraživači koji tako vole klikati mišem s podacima preuzetim s interneta ovdje mogu vidjeti kako se daleko može i tim pristupom doći, *beata simplicitas*. U ovoj knjizi to osobito dolazi do izražaja kada se autor bavi 19. stoljećem i kada mora

interpretirati podatke dobivene iz raznolikih izvora. Broj gusaka u Osijeku postane važan ekonomski pokazatelj ili se pak potrošeno pivo i vino koristi kao dokaz rasta standarda. Spomenuto je da knjiga ima mnogo usputnih ideja. Očekivano je najbogatiji onaj dio koji se bavi poljoprivredom; to je jasno, jer je akademik Stipetić prvenstveno agrarni ekonomist i time se bavi vrlo dugo. No ima drugih *štikleca* zbog kojih se isplati knjigu sporo čitati i obraćati pozornost na bilješke jer se u njima nekada nađu vrlo vrijedni komentari. Iz tog arsenala prostor dopušta da se tri takve bilješke spomenu. Prva se odnosi na fiskalno opterećenje Hrvatske u kasnom 19. stoljeću i kako i koliko ono financira Mađarsku i Austriju. Šteta što tu analizu autor nije kasnije proširio na financiranje Jugoslavije tijekom njenih 73 godine. Druga se odnosi na željeznice, gdje nailazimo na jedan od rijetkih pokušaja da se tu izgradnju poveže sa širim okvirima izgradnje željeznica i posljedicama razvoja takve infrastrukture. Kasnija izgradnja druge infrastrukture bi još bolje poentirala tu analizu. Na koncu, kao treći primjer, ostaje možda najvrednije što sam našao čitajući knjigu. Svi znamo da sada Hrvatska ima problema s izvozom pa ne čudi kada Stipetić kaže da je Hrvatska „... zemљa sa najnižim izvozom u svojoj grupi zemalja... Hrvatska tokom tranzicije nije uspjela svoje gospodarstvo izvozno orijentirati“ (str. 344). No ono što je zanimljivo je da pažljivo čitanje Stipetića pokazuje da to nije ništa novo. Kada obrađuje početak modernizacije sredinom 19. stoljeća i kada sintetizira razvoj od 1870.-1913. Stipetić upozorava: „vidjet ćemo... da je razvoj proizvodnje u Hrvatskoj usmijeren gotovo isključivo za potrebe unutarnjeg tržišta... malobrojne iznimke... ne mijenjaju ovu opću ocjenu“ (str. 158). Do čitanja ove knjige akademika Stipetića nisam bio svjestan do koje je mjere okrenutost prema unutra konstanta hrvatskog ekonomskog razvoja.

To su razlozi zašto je čaša ipak polupuna. Nadam se da će akademik Stipetić skupiti snage da sam ili sa svojim suradnicima napravi konačni napor i da objasni kako je računao BDP u svakoj godini i tako zadovolji poperijansku definiciju znanosti i postane autorom najznačajnije vremenske serije u Hrvatskoj. Time bi otvorio nove smjerove istraživanja i omogućio mnogim novim istraživačima da se uključe te na koncu postigao svoj cilj jer je i

nakon ovog rada, da parafraziram akademika Stipetića, „...bitan dio razlika u performansi Hrvatske i europskih kretanja ipak ostao neobjašnjen“ (str. 44).

Literatura

Družić, Ivo i Josip Tica, 2002, "Dinamika i kontroverze gospodarskog razvitka Hrvatske" u Ivo Družić, ured., *Stabilizacije – participacija – razvoj*, str. 107-126, Zagreb: Ekonomski fakultet.

Vinski, Ivo, 1978, *Kretanje društvenog proizvoda svijeta od 1910. do 1975. godine*, Zagreb: Liber.

Ivo Bićanić
Ekonomski fakultet u Zagrebu